

Ситар Іванна Валеріївна —

магістр математики, магістр вищої школи, аспірант кафедри педагогіки, управління та адміністрування Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти».

Коло наукових інтересів: питання теорії і технологій наукового управління ЗНЗ починаючи з витоків, розвиток проблеми в період до здобуття Україною державної незалежності, здобутки за час незалежності і включно до сьогодення.

e-mail: janasky.91@gmail.com

УДК 378.371.001

РОЗВИТОК НАУКОВОГО УПРАВЛІННЯ ЗНЗ ТА ЙОГО СТРУКТУРНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ СКЛАДНИКИ

У статті розглянуто узагальнені надбання дисертаційних досліджень вітчизняних науковців проблем теорії та практики управління ЗНЗ, які було здійснено за останні 25 років. У статті наведено показники кількості та головні напрями досліджень наукових проблем управління ЗНЗ в Україні.

Матеріали статті розкривають структуру і зміст методології управління, характерні тенденції з реформування середньої освіти та управління школою на шляху їх здійснення. А також становлення та вдосконалення теорії та технологій ефективного керівництва в процесі розвитку наукової школи управління ЗНЗ в Україні в другій половині ХХ – перших десятиліть ХХІ століття.

Ключові слова: загальна середня школа; теорія й технології наукового управління ЗНЗ; дисертаційні дослідження проблем управління; методологія управління; структура і зміст, тенденції реформування загальної середньої освіти; менеджмент у сфері освіти; управління ЗНЗ як система; напрями розвитку досліджень управління ЗНЗ.

Постановка проблеми. Останнє десятиріччя та сучасний період розвитку наукової школи теорії технологій ефективного управління загальноосвітніми навчальними закладами характеризується особливою інтенсифікацією досліджень різноманітних проблем керівництва шкіл різного типу та поширенням уваги до форм і методів підвищення якості навчання та виховання учнів на засадах наукового менеджменту та кращого досвіду в різних регіонах України та країнах Європи.

Прагнення українського суспільства до найкращих надбань освіти розвинутих країн світу, насамперед європейських, потребує фундаментальних змін у структурних складниках усієї освітньої галузі держави, особливо в її найчисленнішому структурному складнику – загальній середній освіті, яка нараховує понад 17 тис. загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та форм власності, в яких працює майже півмільйона вчителів.

Актуальність проблеми дослідження. Здійснення реформ у системі загальної середньої освіти багато в чому залежить від відповідності системи управління сучасним викликам та умовам діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, від рівня фахово-посадової компетенції їх керівників, основою якої є наукові надбання й технології загального та педагогічного менеджменту.

Законодавчу та нормативно-правову бази реформування системи загальної середньої освіти визначено Конституцією України, законами України, нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України, центральних і місцевих органів виконавчої влади.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити найхарактерніші загальні тенденції стану вивчення проблем управління загальноосвітніми навчальними закладами в Україні та розкрити провідні напрями й результати наукових досліджень управлінської діяльності, її психологічних, економічних та інших аспектів.

Виклад основного матеріалу. У загальноосвітніх навчальних закладах України спостерігаються такі тенденції: прагнення до розширення варіативності змісту навчання, певної профілізації у поєднанні з необхідністю дотримання Державного стандарту загальної середньої освіти; спроби керівництва та педагогічних колективів створити загальноосвітні навчально-виховні комплекси, де різновікові учнівські структури (дошкільні, шкільні, позашкільні) поєднані спільною навчально-виховною метою. Простежуються тенденції намагання деяких шкіл до конкурентоспроможності з іншими школами мікрорайону на основі поліпшення якості надання освітніх послуг; утілення новітніх вітчизняних і зарубіжних педагогічних технологій; упровадження й поширення дистанційного навчання; створення сучасної навчальної та матеріально-технічної баз; розвиток електронних шкільних бібліотек та інших сучасних джерел накопичення необхідної інформації; забезпечення швидкого та зручного доступу до світових інформаційних ресурсів; поліпшення фахової підготовки та майстерності педагогічних кадрів; підвищення посадово-функціональної компетентності та рівня управлінської кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів, розширення їхніх педагогічних повноважень та фінансово-господарської самостійності тощо.

Однією з важливих сучасних проблем освітньої галузі є поліпшення рівня її організаційних складників, насамперед завдяки підвищенню компетентності та професіоналізму управлінських кадрів освітніх установ усіх рівнів і форм власності, що можна здійснити лише на основі використання сучасних досягнень теорії і технологій соціального управління та їх творчої трансформації у повсякденну діяльність, яка останніми роками отримала назву педагогічного менеджменту, або менеджменту у сфері освіти, освітнього менеджменту тощо.

Над вирішенням цієї проблеми працюють провідні вчені наукових установ Національної академії педагогічних наук України, кафедр і лабораторій майже 300 вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, закладів післядипломної педагогічної освіти, творчі групи вчителів наукових шкіл під керівництвом відомих учених відповідного напрямку.

Аналітичний огляд результатів багаторічної праці науковців і практиків дає можливість констатувати, що за 25 років в Україні створено та далі творчо розвиваються наукові школи з теорії та технологій управління навчальними закладами. Особливо чітко це простежується у сфері функціонування загальної середньої освіти, її навчальних закладів різних типів і форм власності.

У процесі нашого дослідження з'ясовано, що за період 1991–2015 рр. в Україні захищено близько 40 докторських та понад 130 кандидатських дисертацій на здобуття відповідного наукового ступеня з різних проблем управління загальноосвітніми навчальними закладами усіх типів і форм власності, надруковано десятки монографій, підручників, навчальних посібників, понад 1 000 наукових статей та навчально-методичних рекомендацій з теорії та технологій сучасного управління загальноосвітніми навчальними закладами, передового досвіду керівництва ними.

Аналізуючи загальноосвітні заклади як складну, відкриту навчально-виховну соціальну систему, на нашу думку, варто виділити такі інтегровані напрями роботи: кластери проблем управління загальноосвітніми навчальними закладами, що наведені у наступній таблиці.

Таблиця 1

Таблиця зондажних показників кількості та головних напрямів досліджень наукових проблем управління ЗНЗ в Україні (1991–2015 рр.)

№	Головні напрями досліджень наукових проблем управління ЗНЗ	1991–1995		1996–2000		2001–2005		2006–2010		2011–2015		1991–2015	
		Д П Н	К П Н	Д П Н	К П Н	Д П Н	К П Н	Д П Н	К П Н	Д П Н	К П Н	Д П Н	К П Н
1	Методологічні проблеми наукового управління ЗНЗ	2	–	–	1	–	2	–	–	3	1	5	4
2	Загальні питання управління ЗНЗ [адміністративно-педагогічний менеджмент]	–	3	1	13	–	4	1	9	3	4	5	33
3	Управління навчальним процесом	–	1	–	7	1	5	–	4	–	2	1	19
4	Керівництво виховною роботою з учнями та позашкільною виховною роботою	–	1	–	5	1	2	–	1	–	–	1	9
5	Підготовка та підвищення компетентності керівників ЗНЗ, ППО управлінських кадрів шкіл	–	–	1	5	2	5	–	6	3	9	6	25
6	Методична й експериментально-дослідницька робота в ЗНЗ	1	2	–	6	–	–	1	4	–	1	2	13
7	Психологічні аспекти управління ЗНЗ	–	–	–	–	–	–	1	1	1	–	2	1
8	Управління інноваційною діяльністю в ЗНЗ	–	–	–	–	1	1	2	2	1	2	4	5

9	ІКТ та інформаційне забезпечення управління ЗНЗ	-	-	-	-	-	2	1	2	3	7	4	11
10	Організація життєзабезпечення та здоров'я учнів та учасників навчально-виховної роботи	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3
11	Розвиток і раціональне використання навчально-матеріальної бази, розвиток фінансової діяльності, маркетинг	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
12	Історія розвитку теорії та технології управління ЗНЗ	-	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1	1
13	Кількість захищених дисертацій, усього	4	9	3	37	5	21	6	29	14	30	32	126

Не заперечуючи важливість і визначальну роль загальних провідних положень філософії, ми вважаємо доцільним у процесі дослідження проблем управління загальноосвітніми навчальними закладами основну увагу в процесі розкриття філософської складової методології управління ними приділити категорії системи як світоглядній основі розуміння природи багатьох речей, об'єктів і процесів. Чітке розуміння суті категорії системи допоможе дійти висновку про те, що управління є частиною більш загальної системи та має на меті збереження і забезпечення її стабільного функціонування та розвитку, що і є головним призначенням управління. Нерозуміння цього призводить до неадекватної діяльності керівників, що не відповідає їхнім посадово-функціональним обов'язкам, і як наслідок – до поступового руйнування всієї загальної системи, до якої належить загальноосвітній навчальний заклад.

Категорія системи та її складник – управління – має прояв в усіх сферах життєдіяльності школи: навчально-виховному процесі, адміністративній праці, методичній роботі, проведенні уроків та позакласних заходів тощо.

Для визначення рівня цілісності, тобто системності, варто не забувати про ознаки, без яких системи будь-якого рівня і виду не існують, а саме: наявність мети, ієрархічність і структурованість її складників, взаємозв'язок з іншими системами, якісний взаємовплив одне на одного внутрішніх складників (підсистем), умовна межа поділу всіх частин системи, прагнення до руйнування, стан невизначеності (ентропія) всіх складників, обов'язкова наявність управління, яка є, зі свого боку, системою певного рівня у складі тієї чи іншої системи, до якої вона належить. Відсутність, нерозуміння або неврахування в управлінській діяльності хоча б однієї з наведених ознак системності призводить до втрати стабільності, керованості та руйнування всієї системи.

Наступною структурною частиною методології є теоретична, яка містить такі складники, як тенденції, закономірності, принципи, різні підходи, концептуальні положення того, що є науковою основою тієї чи іншої проблеми дослідження. Частина науковців у своїх дослідженнях намагаються визначити та упорядкувати, насамперед, тенденції як найбільш узагальнені та характерні явища, які лежать на поверхні, є майже очевидними, що підлягають певній систематизації та узагальненню.

Серед тенденцій, притаманних управлінню загальноосвітніми навчальними закладами, найбільш конкретними є прагнення до демократизації, громадсько-адміністративних форм управління, гуманізації стосунків у педагогічних колективах, підвищення рівня посадово-функціональної компетентності керівників шкіл, упровадження в управління технологій педагогічного менеджменту, педагогічних інновацій і новітніх освітніх технологій, економічного та психологічного впливу, розширення використання ІКТ-технологій, прав щодо фінансово-господарської діяльності, а також прагнення до здійснення освітньої конкуренції між ЗНЗ у великих містах, до профільності, певної спеціалізації, розвитку міжнародних зв'язків та ініціативності у цьому напрямі, залучення до управління школою учнів та їхніх батьків тощо.

Ще одним із складових теоретичної частини у структурі методології є принципи управління, які визначено та сформульовано на основі закономірностей управління загальноосвітніми навчальними закладами. Принципи управління школою, що розроблялися починаючи з другої половини XX століття багатьма науковцями й добре розкриті у працях Л. Ващенко [1], Г. Єльнікової [3], В. Маслова [5] та інших науковців, які склали певні таблиці систематизації принципів управління загальноосвітніми навчальними закладами. Розбіжності у назвах принципів управління та їх кількості (від 6 до 18) пояснюються суб'єктивним авторським баченням основних чинників і важелів, що впливають на якість управління та рівень методологічної компетентності.

Обов'язковим складником категорії «методологія управління» є технологія, яка необхідна для реалізації першого та другого складника методології управління, послідовність та особливості здійснення визначених методів, форм та відповідних умов, що є основою практичної діяльності, забезпечення її якості та ефективності.

Переважно більшість усіх наукових проблем управління загальноосвітніми навчальними закладами спрямовано на вивчення тих чи інших аспектів реалізації технологічної частини методології, що добре простежується у виокремленому нами другому напрямі, а саме – організаційно-педагогічні питання управління загальноосвітніми навчальними закладами (адміністративно-педагогічний менеджмент).

За період 1991–2015 рр. різні аспекти загальної адміністративно-педагогічної діяльності школи були предметом поглиблених наукових досліджень, що знайшло відображення у п'яти захищених дисертаціях на присвоєння наукового ступеня доктора педагогічних наук та понад 30 дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Не принижуючи досліджень кандидатів педагогічних наук та їхнього певного внеску в теорію та практику діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів, відзначимо, що докторські дисертації і за формальними вимогами і за своїм змістом були спрямовані на вирішення актуальних проблем управління школою та мали суттєвий вплив на розвиток вітчизняної науки управління загальноосвітніми навчальними закладами, що знайшло відображення у відповідних працях.

Серед них особливо варто відзначити праці Л. Ващенко [1], Л. Даниленко [2], Г. Єльнікової [3], В. Маслова [5] та інших, в яких розкрито найхарактерніші для загальноосвітніх навчальних закладів як теоретичні підходи та способи їх практичного вирішення в умовах реформування освітньої галузі України, так і окремі аспекти організаційно-педагогічної діяльності.

На початку третього тисячоліття посилилась увага до розвитку педагогічних досліджень процесів інноваційної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах (Л. Ващенко, Л. Даниленко та ін.), а також втілення ІКТ-технологій в управлінську діяльність керівників шкіл (В. Биков, Л. Калініна, В. Лунячек та ін.).

Загалом, можна констатувати, що проблеми теорії та технологій управління ЗНЗ успішно вирішувались українськими науковцями упродовж останніх десятиліть, а їх результати можуть розглядатись як фундаментальна основа вітчизняної наукової школи.

Висновки. Упродовж 25 років незалежності в нашій державі триває формування сучасної науки управління закладами освіти різної спрямованості, насамперед загальноосвітніми навчальними закладами, про що свідчать десятки захищених докторських та близько 150 кандидатських дисертацій з актуальних проблем освітнього менеджменту, надруковано понад 200 монографій і майже дві тисячі наукових публікацій різного рівня з проблем управління навчальними закладами у вітчизняних та зарубіжних наукових часописах.

Однак подальший розвиток і реформування всіх ланок освітньої галузі України потребує поглиблення та інтенсифікації розробки проблем теорії і технологій наукового управління школою, що підтверджується загальною недостатністю, спрямованістю кількості досліджень з управління школою, кількістю захищених дисертацій з проблем управління, які складають, за нашим дослідженням, менше, ніж 5 % від загальної кількості захищених дисертацій з різних проблем педагогічної науки.

Використані джерела

1. Ващенко Л. М. Сучасні управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Ващенко. — К., 2006. — 455 с.
2. Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті / Л. І. Даниленко. — К. : Шк. світ, 2007. — 120 с. — (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Єльнікова Г. В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія / Г. В. Єльнікова. — К. : ДАККО, 1999. — 303 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія управління: навч. посіб. / Л. М. Карамушка. — К. : Либідь, 2004. — 424 с.
5. Маслов В. І. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом : монографія / В. І. Маслов, О. С. Боднар, К. В. Гораш. — Тернопіль : Крок, 2012. — 320 с.
6. Адаменко О. В. Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття: монографія.- Луганськ: Альма- матер, 2005. – 704 с.
7. Чуран Н.М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історикографічний аспект).–Х.–1994.–704с.
8. Курило В.С. Становлення і розвиток системи освіти та педагогічної думки східноукраїнського регіону у ХХ столітті.–Луганськ, 2009.–507с.
9. Шакуров Р. Х. Социально-психологические проблемы руководства педагогическим коллективом.–М.: Педагогика, 1982.–208с.
10. Прокопенко А. І. Наукові основи управління в системі освіти: Монографія / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди.– Харків, 2005.–304с.
11. Скідін О. Л. Управління освітою і теоретико-методологічний аналіз соціальних технологій.– Запоріжжя: Вид-во Запоріж. ун-ту.–2000.
12. Тунік Є. Ю. Розвиток вітчизняної теорії методів управління загальноосвітніми навчальними закладами у другій половині ХХ–початку ХХІ століття [Текст]: автореф. дис. ...на здобуття наук. ступ. канд. наук, спеціальність 13.00.06– теорія і методика управління освітою / Тунік Є. Ю. Старобільськ : ДЗ «Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2015.–20с.

References

1. Vashchenko L. M. Suchasni upravlinnya innovatsiynymi protsesamy v zahal'niy seredniy osviti rehionu: dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01 / L. M. Vashchenko. — K., 2006. — 455 s.
2. Danylenko L. I. Menedzhment innovatsiy v osviti / L. I. Danylenko. — K. : Shk. svit, 2007. — 120 s. — (Biblioteka «Shkil'noho svitu»).
3. Yel'nykova H. V. Naukovi osnovy rozvytku upravlinnya zahal'noyu seredn'oyu osvityou v rehioni : monohrafiya / H. V. Yel'nykova. — K. : DAKKO, 1999. — 303 s.
4. Karamushka L. M. Psykholohiya upravlinnya: navch. posib. / L. M. Karamushka. — K. : Lybid', 2004. — 424 s.
5. Maslov V. I. Naukovi osnovy ta tekhnolohiyi kompetentnoho upravlinnya zahal'noosvitnim navchal'nym zakladom : monohrafiya / V. I. Maslov, O. S. Bodnar, K. V. Horash. — Ternopil' : Krok, 2012. — 320 s.
6. Adamenko O. V. Ukrayins'ka pedahohichna nauka v druhiy polovyni KhKh stolittya: monohrafiya.- Luhans'k: Al'ma- mater, 2005. – 704 s.

7. Churan N.M. Rozvytok istoriyi pedahohiky v Ukrayini (istorykohrafichnyy aspekt). –Kh.–1994.–704s.
8. Kurylo V.S. Stanovlennya i rozvytok systemy osvity ta pedahohichnoyi dumky skhidnoukrayins'koho rehionu u KhKh stolitti. –Luhans'k, 2009.–507s.
9. Shakurov R. Kh. Sotsyal'no-psykholohycheskye problemy rukovodstva pedahohycheskym kolektyvom. –M.: Pedahohyka, 1982.–208s.
10. Prokopenko A. I. Naukovi osnovy upravlinnya v systemi osvity: Monohrafiya / Khark. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. – Kharkiv, 2005.–304s.
11. Skidin O. L. Upravlinnya osvitoju i teoretyko-metodolohichnyy analiz sotsial'nykh tekhnolohiy. – Zaporizhzhya: Vyd-vo Zaporizh. un-tu. –2000.
12. Tunik Ye. Yu. Rozvytok vitchyznyanoi teoriiy metodiv upravlinnya zahal'noosvitnimy navchal'nymy zakladamy u druhiy polovyni KhKh–pochatku KhKhI stolittya [Tekst]: avtoref. dys. ...na zdobuttya nauk. stup. kand. nauk, spetsial'nist' 13.00.06– teoriya i metodyka upravlinnya osvitoju / Tunik Ye. Yu. – Starobil's'k : DZ «Luhans'kyy nats. un-t im. T. Shevchenka», 2015.–20s.

Сытар И. В., аспирантка кафедры педагогики, управления и администрирования Учебно-научного института менеджмента и психологии ГВУЗ «Университет менеджмента образования».

РАЗВИТИЕ НАУЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ ОУЗ И ЕГО СТРУКТУРНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ

В статье рассматриваются обобщенные достижения диссертационных исследований отечественных ученых по проблемам теории и практики управления ОУЗ, которые были осуществлены за последние 25 лет. В статье приведены показатели количества и главные направления исследований научных проблем управления ОУЗ в Украине.

Материалы статьи раскрывают структуру и содержание методологии управления, характерные тенденции о реформировании среднего образования и управления школой на пути их осуществления. А также становления и совершенствования теории и технологий эффективного руководства в процессе развития научной школы управления ОУЗ в Украине во второй половине XX – первые десятилетия XXI века.

Ключевые слова: общая школа; теория и технологии научного управления ОУЗ; диссертационные исследования проблем управления; методология управления; структура и содержание, тенденции реформирования общего среднего образования; менеджмент в сфере образования; управления ОУЗ как система; направления развития исследований управления ОУЗ.

Sytar I., post-graduate student of the Department of Pedagogy, Management and Administration of the Educational-Scientific Institute of Management and Psychology, State Higher Educational Institution “University of Educational Management”.

DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC MANAGEMENT OF GEI AND ITS STRUCTURAL METHODOLOGICAL COMPOSITIONS

The article deals with the generalized achievements of the dissertation researches of the national scientists of the problems of the theory and practice of management of the NECs that have been carried out over the past 25 years. The article presents the indicators of the number and main directions of research on the scientific problems of the management of health centers in Ukraine.

The materials of the article reveal the structure and content of the management methodology, typical tendencies in the reform of secondary education and management of the school in the way of their implementation. As well as the formation and improvement of the theory and technologies of effective leadership in the process of development of the scientific school of management of health centers in Ukraine in the second half of the XX – first decades of the XXI century.

The structure details of the scientific category of the methodology of the Department of Higher Education: outlook, theoretical and organizational technological, their content and forms of manifestation in organizational and pedagogical activity in the process of school leadership are revealed in detail.

Keywords: general secondary school; theory and technologies of scientific management of higher education; dissertation research of management problems; methodology of management; structure and content, tendencies of general secondary education reform; management in the sphere of education; management of the higher education as a system; directions of development of researches of management of the CE.